

ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

МОРЩАКОВА Олена Степанівна

УДК 130.2+165.191](477)

**СМИСЛОЖИТТЄВИЙ ЗМІСТ СУЧАСНОЇ МІФОТВОРЧОСТІ В
КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ**

17.00.01 – теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 2004

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному університеті культури і мистецтв, м. Київ

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор
Карпова Людмила Олександрівна,
Київський національний університет культури і мистецтв,
професор кафедри теорії та історії культури

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Надольний Іван Федотович,
Українська академія державного управління
при Президентові України,
професор кафедри філософії і методології
державного управління

кандидат філософських наук, доцент
Бойченко Михайло Іванович,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, доцент кафедри філософії

Провідна установа: Національний педагогічний університет імені
М.П.Драгоманова, кафедра культурології,
Міністерство освіти і науки України, м. Київ

Захист відбудеться „___” червня 2004 р. о _____ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.850.01 у Державній академії керівних кадрів культури і мистецтв (01015, м. Київ, вул. Січневого повстання, 21, корп. 15).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв (01015, м. Київ, вул. Січневого повстання, 21, корп. 15).

Автореферат розісланий „_____” травня 2004 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.А. Бітаєв

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Тлумачення людиною незрозумілих їй процесів та явищ за допомогою міфотворчості – факт, який не потребує сьогодні додаткових наукових доказів. З міфотворчою реальністю пов'язана вся історія людства, його одвічне прагнення до пізнання навколишнього світу та самопізнання. Міф – це архаїчна оповідь, переказ про духів, богів (пізніше – героїв), фантастичне відображення дійсності, що виникає внаслідок одухотворення природи і всього світу в свідомості людини. Проте, за всієї його фантастичності, міф узагальнює явища не відсторонено від людських потреб та інтересів. Специфіка міфу полягає в його здатності передавати суспільно вагомому інформацію персоніфіковано, уточнюючи її на конкретно-чуттєвому рівні тими значеннями і смислами, з якими вона пов'язується у побутовій свідомості. Цими якостями пояснюються наполегливість, з якою наукова думка звертається до теорії міфу.

Європейська традиція накреслила різні підходи до вивчення феномена міфотворчості. Вони репрезентовані такими концепціями: компаративною (І.Г.Гердер, Ф.Шеллінг, брати Грімм, В.Пропп та ін.), лінгвістичною (А.Кун, В.Шварц, В.Манхардт, М.Мюллер та ін.), еволюціоністською (Е.Тайлор, Е.Ланг, Г.Спенсер та ін.), ритуалістичною (Дж.Фрезер, Дж.Харріс, А.Кук, Г.Маррі, С.Хук та ін.), функціональною (Б.Маліновський, В.Вундт, З.Фрейд, К.-Г.Юнг, М.Еліаде та ін.), соціологічною (Е.Дюркгейм, Л.Леві-Брюль та ін.), символічною (Е.Кассіерер, та ін.) та структуралістською (К.Леві-Строс та ін.).

Передхристиянській міфології праукраїнців присвячені ґрунтовні дослідження І.Срезневського, М.Костомарова, М.Драгоманова, В.Гнатюка, В.Шухевича, Є.Анічкова, Д.Антоновича, Х.Вовка, А.Пономарьова та ін. Однак попри значну кількість різноаспектних досліджень, цілісної концепції міфотворчості поки що виробити не вдалося.

У радянській науці теоретичне осягнення міфу в основному відбувалося за двома напрямками: праці етнографів у релігієзнавчому аспекті (Л.Я.Штернберга, А.Ф.Анісімова, В.П.Іванова та ін.) і праці філологів над аналізом давніх текстів (М.Бахтіна, В.А.Проппа, О.М.Фрейденберг та ін.).

Кроком вперед у напрямку створення цілісної концепції міфотворчості та методології вивчення її проявів у людській життєдіяльності стали наукові пошуки О.Ф.Лосева. У його численних працях міф як культурно-історичне явище інтерпретується в комплексі родової сутності людини.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. міфотворчість починають досліджувати у соціально-філософських ракурсах (праці А.Шопенгауера,

Ф.Ніцше, Ж.Сореля, З.Фрейда, К.-Г.Юнга). У полі зору західноєвропейської культурології перебуває міфотворчість як перманентний і цілеспрямований процес. Причому все більше актуалізується смисложиттєвий аспект проблеми.

Стосовно сучасної культури правомірно фіксувати своєрідний ренесанс міфології, пов'язаний з формуванням в її контексті нелінійних самоорганізаційних динамік. Орієнтація на нелінійне бачення світу спричинила актуалізацію міфологічних моделей спонтанних процесів, характерних передусім для східної міфології. Останнє характерне переважно для представників синергетики (І.Пригожин, Г.Ніколіс, А.Бабляниц, С.Курдюмов та ін.).

Що ж стосується соціальної міфології, то вона виступає засобом ідеологізації та пропаганди, ефективність якого зумовлена прихованими перед диспозиціями масової свідомості. Сучасна філософія влади аналізує соціальну міфологію у світлі дослідження проблеми механізмів формування соціальних ілюзій, розробки конкретних прийомів безпосереднього цілеспрямованого впливу на індивідуальну й масову свідомість за допомогою як прямої, так і латентної пропаганди, використання можливостей mass-media й multi media у процесі формування та впровадження ідеологем соціальної міфології в масові стереотипи свідомості (Х.Шіллер, Х.Блумер, Х.Лассуелл, Б.Берельсон, Ф.Балль).

З посиленням ролі засобів масової інформації та комунікації небувалого розмаху набрала політична міфотворчість. Зокрема, особливо яскраво це засвідчили суспільні процеси, що мали місце у США та інших високорозвинених країнах після 11 вересня 2001 року: за повної відсутності серйозних аргументів щодо причетності до цього лідерів деяких арабських держав, у західному суспільстві досягла апогею справжня антиарабська істерія, яка дедалі більше загрожує перерости у нову світову війну. Це класичний приклад свідомого використання механізму міфотворчості з руйнівною, антигуманною за своєю сутністю метою. Враховуючи вищезазначене, актуалізується принципово інша мета: спрямування міфотворчого потенціалу постіндустріального суспільства у русло творчої, самозберігаючої і мирної діяльності.

Зазначена проблема є актуальною й для сучасної України, де процеси суспільно-економічних трансформацій та пов'язані з ними спонтанно виникаючі міфи (як спроба тлумачення незрозумілих явищ) мають низку особливостей. Головною з них є втрата суспільством духовних, моральних, ідеологічних орієнтирів, нівеляція цінностей, розмивання межі між добром і злом, порядністю й непорядністю, пристойністю й розпустою. Наслідком цього

стали деградація і занепад культурного життя в усіх його проявах: моральному, правовому, професійно-виробничому тощо.

Ні традиційна наука, що в силу своїх особливостей потребує освоєння спеціальних методик і технологій, ні традиційна релігія й ідеологія, розколоти внутрішніми суперечностями, не в змозі запропонувати щодо цієї ситуації прості й ефективні засоби вирішення. Вихід з кризи людство інтуїтивно шукає у сфері міфотворчості, прикрашаючи жорстокий реальний світ уявним і бажаним.

Саме тому прояви міфологічної свідомості зустрічаються не тільки на побутовому рівні. Це – характерна риса духовного життя сучасного суспільства, що вимагає як констатації, так і системного аналізу з огляду на минуле та майбутнє української нації.

Виокреслений напрямок і обумовив вибір теми „Смисложиттєвий зміст сучасної міфотворчості в контексті українських культурних традицій”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з програмами наукових досліджень та планами наукової діяльності кафедри теорії та історії культури Київського національного університету культури та мистецтв.

Мета дослідження – виявити сутнісні характеристики феномену міфотворчості та охарактеризувати її смисложиттєвий зміст в проекції на українські культурні традиції та сучасні реалії українського буття.

Для досягнення мети потрібно було вирішити такі **завдання**:

- проаналізувати стан вивчення поставленої проблеми та виокремити тенденції, що визначили зростання уваги теоретичної думки до міфотворчої діяльності наприкінці XIX – початку XX ст. у європейському ареалі, зокрема українському;
- розглянути світоглядні архетипи міфологічної свідомості та виділити в них специфічні риси, які обумовили відмінності української культурної традиції від інших;
- виявити їхній вплив на формування національної самовизначеності української культури та простежити цей процес на прикладі літературної творчості XIX ст.;
- охарактеризувати систему ціннісних координат, в яких перебувала етноміфотворчість протягом своєї історії та простежити динаміку змін, що спричинили формування сучасних доктрин, на яких ґрунтується уявлення про майбутнє української культури;
- розкрити смисложиттєвий зміст та функції сучасної української міфотворчості в різних сферах та формах культурного життя.

Об’єкт дослідження – смисложиттєвий зміст міфотворчості.

Предметом дослідження є смисложиттєвий зміст сучасної міфотворчості в контексті українських культурних традицій.

У ході дисертаційного дослідження було використано такі **методи**: *аналітичний* у вивченні концептуальних підходів, на яких ґрунтується сучасна теорія міфу; *системний* – для з’ясування світоглядних орієнтирів, сутнісних для українських культурних традицій; *історичний* – у реконструкції процесу формування тих архетипів, в яких міфологічна свідомість виокремлює себе від інших; *логічний* – у виявленні основних тенденцій історичного розвитку етноміфотворчості в різних формах культурної діяльності та виокремлення характерних її рис на різних етапах становлення національної свідомості; *метод пошукового прогнозування* – при визначенні перспектив розвитку сучасних форм міфотворчості та можливих наслідків цього процесу для української культури.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертанткою вперше:

- розглянуто розвиток міфотворчості в контексті українських культурних традицій;
- узагальнені та виокреслені специфічні риси міфологічного відображення „картини світу” у проекції на процес формування національної свідомості;
- розглянуто смисложиттєвий зміст архетипів, які визначили етнокультурну спрямованість української літератури та мистецтва й сприяли їхній інтеграції у європейську культурну традицію через „філософію серця”;
- охарактеризовано специфіку реалізації смисложиттєвого потенціалу міфотворчості у різних формах прояву української ментальності;
- доведено спадкоємність родового досвіду, зафіксованого в історичній пам’яті поколінь в якості ідейних переконань та традиційних норм поведінки;
- уточнено значення міфотворчості як засобу формування сутнісних рис естетичної свідомості в системі функціонування духовних цінностей української національної культури;
- розкрито соціальні функції міфотворчості на сучасному етапі культурного будівництва в незалежній Україні.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що його результати сприятимуть подальшому осмисленню міфологізації свідомості, що дозволить сучасній людині критично ставитися до спроб

маніпуляції масовою свідомістю, а також розробці понятійно-категоріального апарату дослідження феномену міфу у нових історичних умовах.

Основні положення дисертації можуть бути використані у подальших соціально-філософських та соціально-психологічних дослідженнях в царині проблем міфотворчості, у процесі викладання нормативних вузівських курсів з української та зарубіжної культури, культурології, філософії культури, філософії мистецтва, етнології, а також відповідних спецкурсів.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом опублікування матеріалів, положень і висновків у наукових виданнях; доповідей і повідомлень на Міжнародних науково-практичних конференціях „Міфологічний простір і час у сучасній культурі” (м. Київ, 2003); „Туризм у ХХІ столітті” (м. Київ, 2002); „Культурна політика в Україні у контексті світових трансформаційних процесів” (м. Київ, 2000); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Україна – країни Сходу в ХХ столітті: діалог культур, цивілізацій та педагогічних технологій” (2002); науково-практичній конференції „Українська культура і мистецтво у сучасному державотворчому процесі: стан, проблеми, перспективи” (м. Київ, 1999).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації відображено у 9 статтях, з яких 3 – у виданнях, затверджених ВАК України як фахові з філософських наук, і 2 – матеріали наукових конференцій.

Структура дисертації обумовлена метою і завданнями дослідження. Робота складається із Вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (185 найменувань, з них іноземною мовою - 11). Загальний обсяг тексту становить 172 сторінки, основний зміст дисертації викладено на 162 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі „**Теорія міфу у вимірах історико-філософського аналізу**” розглядається методологія дослідження явищ міфотворчості у межах різних наукових шкіл та напрямків, її сутнісні характеристики та смисложиттєві функції.

Аналіз наукових досліджень, в яких розглядається феномен міфотворчості, дозволяє зробити висновок про подібність елементів, які виокремлюють його серед інших різновидів людської діяльності. Вони доводять наявність певних закономірностей, які формують міфологічний світ, що відтворює буття у неперервності змін та метаморфоз.

Проте усвідомлення міфотворчості як засобу, що „замикає культурне прямування в деяке закінчене ціле” (Ф.Ніцше), приходять тільки наприкінці ХІХ – початку ХХ століття, коли ідеї прогресу та стійкого розвитку починають

усвідомлюватися як наступ епохи гуманізму, справедливої будови життя, а міф як своєрідний конструктивний принцип, необхідний для соціального проектування образу щасливого життя.

Наукова революція, зруйнувавши первісне міфологічне уявлення про світ як гармонійний Космос, „відкрила” простір та „випрямила” час, підпорядкувавши їх законам логіки (Р.Гвардіні). А ці закони вимагали ревізії знань попередніх поколінь (М.Мамардашвілі). Перебування людської свідомості у стані постійної наукової рефлексії привело до катастрофічного розпаду та дезорганізації знання та культури в цілому, їх відірваності від „життєвого світу” людей (Е.Гуссерль). Під впливом позитивістської наукової традиції виникають також модифіковані форми міфотворчості, які виводять мораль та релігію за межі людського життя. Вона розглядається як елемент цивілізації (М.Еліаде), що констатує соціальну недосконалість суспільства і водночас виконує прагматичні функції як засіб розв’язання критичних проблем, що виникають під тиском економічних і соціальних факторів (Б.Малиновський).

Втілюючи ідеї природної та соціальної солідарності, міфологічні уявлення не передбачають їхнього виокремлення у автономні поняття „ідеального” і „реального”. Упорядкування інформації міфологічною свідомістю відбувається у вигляді думки, споглядання або самого життя, природна наявність якого ховається у символах та знаках, що відтворюють модель оточуючого світу (Е.Кассіерер). Міфічна символіка має також здатність звільняти та спрямовувати людську активність на пізнання власного життєвого досвіду та духовне вдосконалення (Дж.Кемпбелл, К.Леві-Стросс).

Як один із зовнішніх проявів духовності міфотворчість моделює суб’єктно-об’єктні відносини у вигляді певної системи образів, предметний зміст яких може відігравати як пізнавальне, так і практичне значення (Н.Фрай), що надає їм функції слова.

Суттєвим внеском у розвиток теорії міфу стали праці О.Ф.Лосева, який розглядає міфотворчість як діалектичний саморозвиток єдиного живого тілесного духу, узятому у своєму абсолютному бутті. Тому міфотворчість - не тільки засіб пояснення незрозумілого, а й речова формула загальної ідеї та суттєвого образу, в якому остання набуває свого найбільш повного символічного відображення.

Підтверджують цей висновок дослідження, в яких міфотворчість виявляє себе необхідною передумовою неперервності культурного процесу, акумулюючи в собі закріплені традицією родові ознаки світосприйняття та поновлюючи їх відповідно до історичних змін, що відбуваються у

соціокультурному просторі (М.Бахтін, В.Іванов, В.Топоров). Яскравим доказом є соціальна міфотворчість, у моделях якої суспільство намагається осмислити навколишній світ і своє місце в ньому.

У ХХ ст. вона набуває рис своєрідної ідеології, яка дозволяє безпосередньо та цілеспрямовано впливати на індивідуальну та масову свідомість із метою формування тих чи інших стереотипів мислення і поведінки.

Оскільки нинішня техногенна цивілізація відчужує людину від духовності, на думку багатьох дослідників, постала проблема вироблення ідеалів та цінностей, які б допомагали людству переборювати в собі „принцип жорстокості” (М.Роспен, К.Рюс). Їхню функцію й виконує соціальна міфотворчість як механізм, що змушує свідомість віддавати перевагу не знанням, а вірі (Ж.Сорель).

Усвідомлення науковцями ролі соціальної міфотворчості як інтегруючої сили та психологічного імперативу, що задає напрямок (векторизує) стан натовпу, почалося наприкінці ХІХ ст. Її смисложиттєвий зміст складається як форма узагальнення прагнень та очікувань соціальних груп, які домагалися визначених цілей за допомогою ідей, що орієнтували суспільну свідомість на одвічні ідеали свободи, незалежності, самостійності.

В дисертації підкреслюється, що в ХХ ст. ця тенденція найбільш яскраво виявляється у країнах, де соціальна міфотворчість розвивається на ґрунті національно-визвольного руху, коли виникає потреба у об'єднанні розрізнених індивідуальних інтересів та активізації зусиль різних верств населення для досягнення суспільної гармонії.

Аналізуючи цей процес на українському прикладі, автор простежує етапи становлення понять „національна ідея”, „національна згода і гармонія”, розкриваючи їх зміст у проекції на світоглядно-ціннісні орієнтації представників різних поколінь українських вчених.

Якщо у першій половині ХІХ ст. міфотворчість розглядалася переважно як образне втілення народного духу та народного мислення (М.Максимович, М.Гоголь, М.Костомаров), то згодом акценти в її тлумаченні все більше переміщуються на вивчення її особливостей як діяльності, що відкрита для опанування нових значень та смислів (О.Потебня), пов'язаних із повсякденним життям нації та її суспільно-культурним розвитком.

Спираючись у своїх дослідженнях на фольклорно-етнографічний матеріал та письменницьку практику, українські дослідники рубежу століть використовували переважно ті методи дослідження, які склалися у мовознавстві. Ці ж методи переносилися на вивчення відносин, що склалися у суспільстві. Їхнє використання обумовило вихід міфотворчості за соціально-

історичні і просторово-часові межі. Вона набуває рис художності і перетворюється на інструмент передачі підсвідомого, яке відкриває шлях до розуміння конфліктів, породжених соціальними протиріччями, а отже, й закономірностей історичного життя нації.

Саме тому на українському ґрунті міфотворчість розвивається як засіб, що надає можливість оволодіти душею національної культури всупереч емпіричному побуту та м тим змінам, що в ньому відбуваються. Міф входить у літературну творчість як світоглядно-філософська основа, що програмує та водночас наближає до людини бажаний соціокультурний ідеал майбутнього.

Ці прояви міфологічної свідомості стали предметом наукового аналізу в численних працях сучасних українських дослідників (А.Бичко, І.Бичка, С.Кримського, А.Лоя, Д.Табачковського, В.Шинкарука, М.Поповича, В.Малахова та ін.). Простежуючи її розвиток в історичній ретроспекції, всі вони підкреслюють, що на національному ґрунті міфотворчість на всіх етапах свого розвитку виявляє себе засобом самовизначення етносу у загальночасових та загальнопросторових координатах співіснування з іншими етносами.

У другому розділі „**Смисложиттєвий зміст української міфотворчості XIX ст.**” , що складається з двох підрозділів, розглядаються світоглядні архетипи української міфологічної свідомості та їх роль у формуванні етнічних ознак, які відокремлюють українську літературну школу від інших.

Українська міфологічна традиція відтворює всі ознаки, притаманні первісному мисленню, яке об'єднувало людину з природою. Проте дослідники, які її вивчали, завжди підкреслювали, що незважаючи на різні історичні нашарування, вона завжди зберігала в собі язичницький, натуралістично-політеїстичний, „демонічний” субстрат (М.Драгоманов, М.Костомаров, Д.Антонович, А.Пономарьов та ін.).

Це не давало змоги досягти спільного погляду на міфологічні вірування прадавніх українців. Концептуальну невизначеність у наукових підходах посилювала двозначність смислового поля, яка з'являється у розвитку української культури після прийняття християнства. У сфокусованому вигляді ця двозначність знайшла своє втілення у філософських ідеях києво-руських мислителів К.Смолятича, К.Туровського, згідно з якими людське „Я” не протиставляється Всесвіту, а Всесвіт не втрачає відповідно до нього своєї „природності”.

Аналітичним чином тлумачилося поняття спільноти, життєвість якої пов'язувалася з дотриманням кожним індивідом вічних духовних істин, на які орієнтував колективний досвід співіснування людини з природою, закріплений у народних образах, звичаях, віруваннях.

Таке інтегроване тлумачення людського і надлюдського є характерною рисою українського світогляду, в якому архетип софійності світу завжди виконує роль дзеркального двійника архетипу природи, наповнюючи його символами життя та вищої Божої премудрості. Тому біологічне життя в українській міфології набуває найвищого релігійного значення. Людина і тварина, тварина і рослина – всі його суб'єкти знаходяться на одному й тому ж рівні, всі перебувають у нерозривній єдності. Тому природний світ, заселений різними потворами і духами, не містить в собі зла. Навпаки, в ньому є те, що надає вигадкам конкретних соціально-історичних ознак (Є.Анічков). За цією схемою „космос” як Всесвіт набуває форми сімейного побуту зі своїм „верхнім”, „середнім” та „нижнім” світами, які протистоять хаосу протилежним за значенням смисложиттєвих змістів. Його символічним узагальненням вважається образ світового дерева, у якому верхівка, крона є втіленням ідеї родючості, розвитку, жіночого начала світу, а коріння – згасання, смерті, темних сил, в надрах яких розпочинається новий життєвий цикл.

Смислові навантаження опозиції „світло – тінь” теж не обмежуються моделюванням космічного образу світу, а використовуються також для передачі й закріплення вагомої для етносу соціальної інформації.

На думку В.Колесова, це підтверджує аналіз „Слова про Ігорів похід”, де метафора „світло” пов'язується не тільки з образами природи, а й уточнює смисловий ряд, що виводить на соціальний підтекст цього твору.

Таке сприйняття світу, яке розвивається на основі української міфотворчості, зберігається в якості політичної та інтелектуальної інтенції й після прийняття християнства, що наповнює його метафорами, властивими міфологічній свідомості. Це позначилося у відсутності метафізичного начала, яке розділяє раціональне та інтуїтивно-образне осягнення світу. Тому християнський мотив „мандрування у світ” та приреченості в ньому людини набуває іншого звучання. „Шлях у світ” трансформується у „шлях до світу”, як сценарій переходу з буття у небуття. „Відродження через загибель” потребує відповідної моделі поведінки, зорієнтованої „у середину” через відкриття внутрішніх потенцій для „самооновлення”. Така установка вимагала внутрішнього діалогу з метою самоорганізації для себе і для інших. Отже, ідея посередництва в українських міфологічних уявленнях християнського періоду реалізується не тільки у „адаптованих” до біблійних персонажів образах із традиційними функціями оберегів, а й у персоніфікованих до історичних реалій образах-символах героїв та подій, пов'язаних з їхніми „біографіями”, напівреальними і напівуявними.

Так поступово формується своєрідна модальність українського духовного світогляду, в якому міфічна логіка та міфічна фантазія набувають значення „тотальної” духовної форми, символічної за своїм змістом.

Цей символічний світ в проекції на художню діяльність є тим базовим підґрунтям, на яке спирається історична пам'ять та відбувається зв'язок між минулим і майбутнім. Тому домінування цього світу в культурі можна вважати закономірною передумовою, що сприяє збереженню символічності художнього мислення як риси, притаманної вищим формам людської діяльності.

Яскравий приклад – літературна творчість. Успадкувавши через фольклор споконвічну „потребу в мірі”, вона підпорядковує її своїм власним структурним формам, фіксуючи у них алгоритм світоглядного та естетичного вдосконалення людства.

Століття бездержавності, боротьби за національне виживання не тільки посилювали цю потребу, а й зробили її постійною та невід'ємною частиною національної думки. Розглядаючи історично обумовлені типи ставлення літератури до міфології, автор виокремлює з них ті, що набули для української культури основоположного значення.

Зовнішню варіативність цих типів ставлення виявляє єдність світоглядно-ціннісних орієнтирів, у яких переважають відчуття та емоції, що розкривають внутрішній світ духовного життя індивідуума. У акумульованому вигляді його смисложиттєвий зміст відбиває „філософія серця”, яка дає ключ до розуміння національної своєрідності тих проблем, що перебувають у центрі постійної уваги українського письменства. Їх антропоцентрична визначеність, успадкована через фольклорні традиції вітчизняною філософською думкою, простежується в дисертації на прикладах літературної творчості Г.Сковороди, І.Котляревського, Г.Квітки-Основ'яненка, Т.Шевченка, Лесі Українки, І.Франка та інших. Автор робить висновок, що народна міфотворчість впливала не тільки на формування етнічної визначеності літературного стилю, а й на спосіб художнього мислення, характерними рисами якого є тяжіння до символізації конкретних подій народного буття, його сподівань та вірувань, зорієнтованої на виявлення актуальних для національної свідомості моральних, соціальних, політичних, філософських та інших проблем.

Аналіз смисложиттєвого змісту міфологічних архетипів, які відіграли суттєву роль у становленні української літературної школи, дозволяє також простежити послідовність трансформаційних змін, що відбуваються в процесі її формування.

Поступово опановуючи духовні цінності на норми поведінки, з якими міфологічна свідомість українського етносу відстоювала своє історичне право на національну самовизначеність, представники української професійної

культури сприяли усвідомленню нацією ідей, які знайшли своє інституалізоване завершення у ХХ столітті з проголошенням державної незалежності України.

У розділі третьому „Сучасна ідеологія українського етнобуття як форма міфотворчості”, складається з двох підрозділів, націєвизначальні характеристики міфотворчості розглядаються в проекції на конкретний зміст, з яким вітчизняна суспільна свідомість у ХХ ст. пов’язує перспективу подальшого культурного розвитку.

Щодо культурних розбіжностей між народами, саме міфотворчість знімає їх як засіб „утрясання соціальних протиріч”. Символічність міфологічного мислення дозволяє об’єднати ідеальне і реальне, понятійне і чуттєве, можливе і дійсне у образ, з якого неможливо здогадатися ні про об’єкт, ні про суб’єкт. Цей образ не має фізичної сутності, а є лише її формулою, яка орієнтує на відповідь, як пов’язати щоденну рутину індивідуального буття із власне історією людства.

З розвитком техногенної цивілізації людське світовідчуття поступово втрачає відчуття сакрального, тобто „справжнього”, що надає сенсу існування людини і спільноти.

Для української культури таку роль виконувала символіка, пов’язана із землеробством та соціальними можливостями, які воно надає, якщо спирається на зусилля товариства й інституалізованої сакральності, що ґрунтувалася на законах „батьківського слова”.

Проте на відміну від інших народів Сходу і Заходу установка на патріархальну владу в очах українського суспільства трансформувалася в уявлення про святість православ’я як традиції духовного життя, що об’єднує українську спільноту та відокремлює її від інших. Її уособленням сприймається пантеон героїв національної історії (просвітники, подвижники, мученики національної ідеї), які наділяються чудесними здібностями (пророчий дух Шевченка, надприродна працездатність М.Грушевського, І.Франка та ін.).

У цьому ж сакральному міфічному ракурсі тлумачаться функції мови, які відрізняються від тих, з якими її пов’язує західноєвропейська культурна традиція.

Аналізуючи їх у проекції на досвід романтичної політичної міфотворчості, автор наголошує, що вони надають сталим мовним значенням і смислам якості ієрогліфа, загадки, священного символу тощо. Так, накладання на об’єктивну міфічну здатність суб’єктивного моменту призводить до руйнування психіки як цілісної саморегулюючої системи свідомих і несвідомих процесів, і у ХХ ст. набуває значення сталої тенденції. Сучасний міф втрачає

синкретичність сприйняття і ставить людину перед фактом життя у „двох вимірах”: реальному та ілюзорному.

Притаманна міфологічній свідомості віра у „божественність” суб’єктивного знання в умовах політичних реалій ХХ ст. виступає одним із засобів самоствердження, самореалізації і самопомоги у досягненні власної значущості та правоти щодо тих смисложиттєвих змістів, які нав’язує особистості суспільна свідомість.

Це знання специфічне, адже воно орієнтує людину не тільки на реальні цінності, а й на уявні, які йдуть від інстинктів, почуттів та переконань, що формуються на рівні підсвідомого. Останнє масово усвідомлюється у вигляді націоналістичних та політико-ідеологічних міфів, конкретизованих у символічно значущих прикладах.

Воскресіння міфу у такому вигляді доводить факт панування соціальних сил над людиною. Освячена соціальна міфотворчість отримала назву „громадянської релігії” (Е.Дюркгейм, К.Гейс, Л.Белл). Її формування пов’язане з розвитком національної свідомості, коли міфологічне „ми” тяжіє до виокремлення з минулого та продовження його у принципах та нормах практичної діяльності. Символічним втіленням такої зорієнтованості на ідентичність є національна ідея.

Простежуючи еволюцію феномену національної ідеї в українському культуротворчому процесі, автор наголошує, що вона є передумовою й змістом духовної активності нації. Народжена рефлексією національної еліти, вона у ХІХ ст. надихнула свідоме українство на осмислення прихованих бажань етносу за допомогою мови понять: „душа нації”, „дух народу”, „національний характер”, „державність”, „соборність”, „суверенність”, „національний ідеал”.

Проте у ХХ ст. національна ідея, звільнена від усіх обмежень, так і не стала проявом відчуття свободи для її носіїв. Національна несформованість унаслідок тривалої епохи тоталітаризму надала їй вигляду утопічного проекту, через що його здійснення делегувалося у політичній сфері. Тому нині в Україні національна ідея сприймається не як цілісна структура, а лише як її фрагмент, що не впливає на дію тих механізмів, за допомогою яких об’єктивно-матеріальне середовище перетворюється на психічну енергію, переходить у суб’єктивне життя кожного представника нації.

Відсутність почуття належності суб’єкта до особистісного панівного начала (держав, нації) стримує формування справжнього колективного „я”, на якому ґрунтується культуротворчість певного етносу. Його не може замінити та ієрархія цінностей, яку нині пропагує політична ідеологія, орієнтуючи на пріоритет корпоративної спільності та пояснюючи соціальні явища шляхом їхньої персоніфікації „від противного”. Підкореність людини ідеям, висунутим

лідером, обмежує її можливості критично осмислювати події, що зумовлює ризик повернення тоталітаризму.

Якщо цей процес і надалі відбуватиметься під гаслами, тобто під прикриттям, національної ідеї, то її прорив у сучасність набуде якості реверсивного руху. Дегенерації зазнає мова, втрачаючи якості літературної, ширше культурної мови символів, що перестане бути здатною виконувати націєтворчу і націєконсолідуючу силу. Криза, яка дедалі поглиблюється у сучасному соціокультурному житті України, свідчить, що процес державотворення – не тільки колективна мрія, а й відповідний до нього стан духовної культури з конкретним соціально-економічним та психологічним змістом.

У **Висновках** до роботи підсумовуються основні її положення й оцінюються можливі перспективи розробки досліджуваної теми.

1. Виокремлені тенденції, які визначають розвиток сучасної теорії міфу, доводять, що міфотворчість розглядається як невід’ємна складова культурно-історичного процесу, моделюючи у соціофокусованому вигляді не тільки закріплені традицією родові ознаки людського світосприйняття, але й спосіб передачі смисложиттєвого змісту, актуального для суспільної свідомості та як такого, що спрощує сприйняття нею закономірностей історичного буття нації.
2. Розкрито специфічність світоглядних архетипів, які відрізняють українську культурну традицію від інших. Ця специфічність полягає в тому, що тлумачення людського і надлюдського в них набуває найвищого релігійного значення, завдяки якому софійність світу сприймається в якості двійника софійності природи.
3. Доведено вагомість у міфологічних уявленнях українців соціального підтексту, який орієнтує сприйняття смислового ряду на пошуки відповідних до нього моделей поведінки, спрямованих на відкриття внутрішніх потенцій для самооновлення та виявлення тих шляхів, що сприятимуть вдосконаленню не тільки індивідуального життя, але й життя нації.
4. Аналіз цих архетипів в якості світоглядноціннісних орієнтирів в українській літературній творчості XIX століття доводить, що, незважаючи на їхню варіативність, в них зберігається спадкоємність до тих проблем, які для національної свідомості ніколи не втрачали своєї актуальності, а саме: узгодженість

діяльності людини в соціумі та природній ієрархії є тим алгоритмом, що виводить її на усвідомлення власної етнічної самодостатності. Цей алгоритм в літературній творчості XIX ст. трансформується у спосіб обґрунтування самодостатності та **самоідентифікації** духовного життя нації.

5. Як формула ідеального розв'язання протиріч етнокультурного буття, українська міфологічна символіка у XX ст. починає використовуватися в якості засобу, що дозволяє образно репрезентувати приховані бажання нації та її бачення себе не тільки у минулому, а й майбутньому. Водночас, відсутність необхідних для їхньої реалізації соціальних умов переводить духовну активність нації у політичну сферу, де міфотворчість набуває якості „громадської релігії”. Вона нав'язує суспільній свідомості в якості „другої природи” соціальні структури, побудовані без врахування безпосереднього досвіду суспільних відносин, що обмежує її можливості критично оцінювати справжній стан життя нації.
6. Нині національна свідомість українців стала одним із визначних чинників національного відродження і розбудови власної держави. Водночас **націєтворча** діяльність - діяльність перш за все міфотворча, яка найактивніше відбувається на ґрунті соціально-економічних негараздів, які супроводжуються поглибленням екологічної кризи. У зв'язку з цим подолання негативних наслідків людської діяльності, встановлення оптимальних, гармонійних відносин між світом людини та світом природи - найважливіше науково-теоретичне і **соціально політичне** завдання сучасності, у розв'язанні якого дуже важливу роль здатне відіграти звернення до минулого та сучасного досвіду спілкування людини та природи з метою створення новітніх світоглядних настанов, в яких людина та природа склали б функціональну єдність та гармонійне джерело суспільного поступу.

Основні результати дисертаційного дослідження викладені у таких **публікаціях** автора:

1. **Морщакова О.С.** Міф як вияв гармонізації відносин людини та природи // Наукові записки: 36. наук. пр. Нац. пед. ун-ту ім. М.П.Драгоманова. - К., 2001.- Вип.6. - С.28-35.

2. Морщакова О.С. Витоки української міфології // Наукові записки: Зб. наук. праць Нац. пед. ун-ту ім. М.П.Драгоманова. – 2000. – Вип.5. – С.99-107.
3. Морщакова О.С. Міфологія як націосинтезуючий фактор культури // Наукові записки: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Зб. наук. пр. Нац. держ. пед. ун-ту ім. М.П.Драгоманова. – К., 2000. – С.85-89.
4. Морщакова О.С. Героїчний народний епос – складова української міфотворчості // Наукові записки: Соц.-гуманіт. дисципліни / Редкол.: М.І.Шкіль та ін. - К.: ТОВ „Міжнар. фін. агенція”, 1998. – С.76-80.
5. Морщакова О.С. Соціальна міфотворчість як культурне явище // Культура і мистецтво у сучасному світі: Наукові записки КНУКіМ. – К., 1998. – Вип..1. – С.58-63.
6. Морщакова О.С. Дума як вираз національного буття українського народу // Питання культурології: Міжвід. зб. наукових статей. – К.: КДУКіМ, 1997. - Вип..15. – С.168-169.
7. Морщакова О.С. Людина і **навколiшній** світ: пошуки гармонії // **Мультиверсум**. Філософський альманах: Зб. наук. пр. / Гол. ред. **В.В.Лях**. - К.: Український центр духовної культури, 2003. - Вип. 32. - С. 138-148.
8. Морщакова О.С. Туризм як засіб прилучення до міфологічної культури // Туризм у XXI столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості: Матеріали **II-ої** Міжнародної науково-практичної конференції (10-11 жовтня, 2001р.) / Редкол.: **Цибух В.І.** та ін." **К.,2002**. - С. 146 -149.
9. Морщакова О.С. Міф як чинник гармонізації людського життя // Міфологічний простір і час у сучасній культурі: Матеріали міжнародної наукової конференції (12-13 грудня 2003), - **К.,2003**. - С.49- 51

Морщакова О.С. Смісложиттєвий зміст сучасної міфотворчості в контексті українських культурних традицій. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 17.00.01 – теорія та історія культури. – Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, 2004.

В дисертації на основі аналізу наукових джерел виявляються сутнісні характеристики феномену міфотворчості та аналізується її смісложиттєвий зміст в проекції на українські культурні традиції та сучасні реалії українського етнобуття.

В роботі узагальнені специфічні риси міфологічного відображення „картини світу” у проекції на процес формування національної свідомості; розглядається смісложиттєвий зміст архетипів, які визначили етнокультурну

спрямованість української літератури і мистецтва та їх ціннісно-сміслові координати у часово-просторових вимірах європейської культури в цілому через „філософію серця”; визначається специфіка втілення смисложиттєвих концептів, на які зорієнтована етноміфотворчість у різних формах прояву української ментальності; обґрунтовується спадкоємність родового досвіду, зафіксованого у пам’яті покоління як система ідейних переконань та норм поведінки, необхідних для етнічного вираження суб’єктів української історії у міжкультурному спілкуванні.

Ключові слова: смисложиттєвий зміст, міфотворчість, українська міфотворчість, міф, традиція, культурна традиція, архетип, міфологічна свідомість, національна ідея, етнобуття.

Морщакова О.С. Смысложизненное содержание современного мифотворчества в контексте украинских культурных традиций. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 17.00.01 - теория и история культуры. - Государственная академия руководящих кадров культуры и искусств, Киев, 2004.

В диссертации на основе анализа научных источников обнаруживаются существенные характеристики феномена мифотворчества и анализируется ее смысложизненное содержание в проекции на украинские культурные традиции и современные реалии украинской этнобытия.

В работе обобщены специфические черты мифологического отражения "картины мира" в проекции на процесс формирования национального сознания; рассматривается смысложизненное содержание архетипов, которые определили этнокультурную направленность украинской литературы и искусства и их ценностно-смысловые координаты во временно-пространственных измерениях европейской культуры в целом через "философию сердца"; определяется специфика воплощения смысложизненных концептов, на которые сориентировано этномифотворчество в разных формах проявления украинской ментальности; обосновывается преемственность родового опыта, зафиксированного в памяти поколения как система идейных убеждений и норм поведения, необходимых для этнического выражения субъектов украинской истории в межкультурном общении.

Ключевые слова: смысложизненное содержание, мифотворчество, украинское мифотворчество, миф, традиция, культурная традиция, архетип, мифологическое сознание, национальная идея, этнобытие.

Morshchakova O.S. Sense and vital contents of modern myth' creating in a context of the Ukrainian cultural traditions. - Manuscript.

The thesis on the achievement of a scientific degree of the candidate of philosophical sciences on the speciality 17.00.01 - Theory and History of Culture. – The State Academy of Managing Persons of Cultural and Arts, Kiev, 2004.

In the dissertation on the basis of the analysis of scientific sources the intrinsic characteristics of a phenomenon of myth' creating are found out and is analyzed its sense and vital contents in a projection to the Ukrainian cultural traditions and modern realities of the Ukrainian ethnic life.

In work the specific features of myth reflection "pictures of the world" in a projection to process of formation of national consciousness are generalized; the sense and vital contents of archetypes is considered, which have determined an ethnic cultural orientation of the Ukrainian literature both arts and their semantic coordinates in temporarily - spatial measurements of the European culture as a whole through "philosophy of heart "; the specificity of an embodiment of sense and vital contents is determined, on which based the ethnic myth' creating in the different forms of display of the Ukrainian mentality; continuity of patrimonial experience is defined, fixed in memory of generation as system of ideological belief and norms of behaviour, subjects, which are necessary for ethnic expression, of the Ukrainian history in intercultural dialogue is proved.

The phenomenon of the myth is considered in a thesis, first, in historical and cultural aspect, where the myth acts by a source of building of pieces of art, characters, images, ideas. Secondly, - in social aspect. And at last it enters by the form of organization of company to industrial and postindustrial epochs. Thirdly, the myth is a source of operation of psychophysical phenomena. In this quality it acts by the form of collective identification, which naturally is present in the world outlook of the person. Process of identification is in many respects a mythical procedure. In all these measurements the myth executes the trial function for vital activity of mankind - ordering of a world, reduction in harmonic tone of relations between the constituents of life.

The myth of eternal harmony underlies the spiritual standards far past, when in a base of world understanding the process of ordering of elements to goods and of domination in a world "of eternal harmony" lays. Logical prolongation of the myths of an antiquity has become practice of art activity in XIX century. The phenomenon of harmonization has shown itself in shaping aesthetic consciousness and in comprehension of bond of the person and nature as lien of advance of mankind. On this time shaping national idea not incidentally is necessary which harmonically combines physical and cultural fundamentals of the people.

In a thesis is proved, that mythological interpretation of social life does not contradict principles "of absolute reason". That is, taking into account repetition of historical situations, as well as mythological situation, there are completely objective

laws. The social history of mankind passed under the different pieces of foreign exchange, each of which had by the purpose affiliation of living matter around of idea. The struggle of ideas results in victory of one idea, which becomes the leading slogan of company. So, on the route of construction in Ukraine as the strong state the tendency to affiliation of an ideal of justice and ideal of the strong state lives. An ideal - priority thus is defined which directs efforts of masses in the necessary direction.

In the work the symbolical nature of the myth is opened. It is proved, that the myth as the symbolical form has value "of a cultural template", within the framework of which are shaped and the social necessities, and also specific kinds of intersubjective value will be realized. In a thesis it is stressed, that the myth integrates cultural reality to the interests of assemblage, in a organic social organism with enabling of transformation, rethinking, dynamics.

Key words: sense and vital contents, myth' creating, Ukrainian myth' creating, myth, tradition, cultural tradition, archetype, myth consciousness, national idea, ethnic life.